

Hva er det med monsteret?

Fryd, frykt og ”andregjøring” i *Når alle sover* (2011)

What's the Deal with Monsters? Fright, Frolic and “Othering” in *Når alle sover* (2011)

Abstract: This article explores how othering is at play in Nicolai Houm and Rune Markhus' picturebook Når alle sover (2011), which features a monster. By use of picturebook analysis and theory on othering, “the other”, monsters and affects, we seek to examine which role a monster may play in a picturebook, and what makes the monster character in a children's picturebook powerful and relevant. Our findings suggest that the monster's role is not to scare the child reader, but rather to develop an often taboo-ridden topic, namely othering. The monster stands out from the crowd, and the majority group excludes it. With its many deviating features, the monster functions as a powerful character that challenges the reader's prejudices around “us” and “them”. Our conclusion is that the monster can be a flexible literary tool for conveying certain difficulties and concerns. Very often, the monster is used to question ethical topics in our society such as xenophobia and othering.

Keywords: monstre, othering, andregjøring, affekter, samtidsbildebøker, bildebokanalyse, *Når alle sover*, Nicolai Houm, Rune Markhus, litteraturettikk

Monsteret er stort, fryktingytende, ødeleggende og fremmed. Det invaderer byer og ødelegger alt det ser. Men er egentlig monsteret så monstrøst? Er egentlig monsteret så ondt og grusomt som det ser ut til? Er ikke menneskene minst like ondskapsfulle når de fanger monsteret og lar det stå på utstilling til spott og spe? Skrekk- og monsterhistorier, eller teratologi, har lenge vært en populær sjanger og en stor del av populærkulturen. Teratologi er opprinnelig betegnelsen på læren om misdannelser hos fostre. Begrepet blir også brukt om studier av historier med fantastiske eller mytologiske skapninger

som monstre ("Teratology"). Det er skrevet mye om hvorfor vi mennesker, og ikke minst barn, oppsøker skrekk- og monsterhistorier (se for eksempel Ormandy; Ylönen; Larsen; Svensen; Carroll). Gjennom en nærlesing og analyse av én utvalgt bildebok, *Når alle sover* (2011) av forfatter Nicolai Houm og illustratør Rune Markhus, vil vi drøfte monstrets rolle i lys av relevant othering-teori, på norsk: andregjøring.

Problemstillingen vi undersøker i denne artikkelen er tredelt: Hva representerer monsteret i *Når alle sover*? Hva er det med monsteret som gjør det aktuelt og virkningsfullt som karakter i den aktuelle bildeboken, og på hvilke måter kan monsteret utfordre leserens fordommer om "vi" og "de andre"? For å undersøke hva monstrene i *Når alle sover* kan representere, har vi nærlest ikonoteksten (Hallberg), altså samspillet mellom bilder og verbaltekst, og gjort en bildebokanalyse (Nikolajeva og Scott) av boken i lys av monster-, frykt-, affekt- og andregjøringsteori.

Bildebokens multimodale uttrykk appellerer til leserens ulike sanser, det auditive (hvis boken blir lest høyt for et barn), den visuelle og den taktile. Ifølge Louise Rosenblatt kan litterære opplevelser bygge broer og skape større forståelse for forskjeller mellom mennesker: "Imaginative sharing of human experience through literature can thus be an emotionally cogent means of insight into human differences as part of a basic human unity" (Rosenblatt 53). I drøftingen vil vi vise til et litteraturettisk syn på at litterære tekster er uttrykk for et sett av verdier som stiller spørsmål til leseren og inviterer leseren til etisk refleksjon (Lothe). Både resepsjonsteorien og litteraturettikken åpner for at litterære erfaringer kan få betydning for leserens empatiutvikling og medføre en større åpenhet og toleranse for annerledeshet. At litteraturen kan bidra til økt forståelse for andre og toleranse for annerledeshet, ser vi i sammenheng med andregjøringsteorien.

Når alle sover er en ny og nokså ukjent monsterbildebok, som har fått lite oppmerksomhet av anmeldere og forskere. Vi mener at nettopp denne bildeboken er særlig godt egnet til å utfordre leserens fordommer omkring "vi" og "de andre". Boka problematiserer disse fordommene gjennom å appellere til leserens følelser. Ikonoteksten viser leseren hvilke konsekvenser andregjøring og fremmedfrykt kan få for den som utsettes for det. Monsteret i *Når alle sover* framstår som skremmende og fremmed for bokas karakterunivers, men det blir ganske raskt avslørt for leseren at monsteret er både sårbart og følsomt. Konstruksjonen av monsteret rommer nyanser som gjør det nærliggende å tolke boka i et andregjøringsperspektiv. Vi har i det følgende valgt å tolke boka realistisk, i tråd med slik vi tenker målgruppen, barneleserne, vil lese den. Det vil si at vi leser monstrene som noe

som faktisk eksisterer innenfor bokens univers, og at det som skjer i boka, er faktiske hendelser og ikke en drøm eller liknende. Men bildeboken åpner også for symbolske lesemåter, for eksempel der monstrene kan leses som menneskenes henholdsvis ødeleggende og skapende krefter.

Boka handler om bakerdatteren Murielle, den lille byen hun og faren bor i, og det store monsteret Boba. Boba kommer hver natt og ødelegger hele byen. Dette er det bare Murielle og faren som vet, ettersom de er oppe tidlig for å bake mens alle andre sover. Grunnen til at ikke resten av byen vet om ødeleggelsene, er at et annet monster, Lille Fetir Lutemann, kommer og fikser og bygger alt opp igjen straks Boba er ferdig med å ødelegge. Til sammen opprettholder de to monstrene balansen i byen, kan man si. Men når Lille Fetir Lutemann blir skadet, får bybefolkningen vite om Boba og fanger ham. Murielle må trå til for å redde beistet fra et ulykkelig liv i fangenskap.

Når alle sover er en ekspanderende eller utvidende bildebok der ord og bilder forsterker og utvider hverandre – det er nødvendig å lese den ene modaliteten for å forstå den andre og motsatt. Fortellingen har en sirkelkomposisjon preget av en rekke gjentakelser, der både verbalteksten og bildene henter opp igjen ordvalg og visuelle detaljer fra første oppslag, og gjentar disse med nesten samme ordlyd på siste oppslag. Handlingen er kronologisk fortalt. Komplikasjonen i handlingen oppstår når Lille Fetir Lutemann skader foten og ikke lenger kan reparere skadene Boba har påført byen. Etter dette stiger spenningen, og det hele bygges opp mot vendepunktet når Boba fanges i gruvesjakten. Vendepunktet oppstår når maktbalansen mellom byen og Boba endres. Høydepunktet er når Murielle og faren frigjør Boba fra fangenskapet. Denne handlingen fører til at det etableres et vennskap mellom Murielle og Boba. Hendelsen befester tematikken og reiser grunnleggende etiske spørsmål om hvordan vi som mennesker forholder oss til annerledeshet, mangfold og frihet. Handlingen slutter godt for både monsteret og Murielle. Boba fremstår ikke lenger som en truende eller fremmed kraft, men heller som en ganske stor og uskyldig skapning som bare vil være fri. Men selv om Boba er fri og byen reparert, er avslutningen åpen med tanke på fremtiden. De siste to setningene lyder: "Alle sover søtt om natten. Nesten alle" (Houm og Markhus, oppslag 24). Leseren kan se Boba som ruver over byen borte ved fjellene akkurat som på forsiden. Slutten er dermed usikker med hensyn til om monsteret kommer til å slutte med å ødelegge byen hver natt eller ikke. Og hva Lille Fetir Lutemann skal gjøre om Boba slutter å rasere byen, blir stående som et annet åpent spørsmål.

Monsteret som litterært fenomen

For å undersøke hva det er med monsteret som gjør det aktuelt og virkningsfullt som karakter i en fortelling, tar vi utgangspunkt i Mathias Clasen og Silvan S. Tomkins frykt- og affektteorier, og i antologien *The Morals of Monster Stories. Essays on Children's Picture Book Messages* (2017) redigert av Leslie Ormandy. Mens Clasen stort sett fokuserer på monstre i litteratur og populærkultur for voksne, handler artiklene i Ormandys bok om bildebøker for barn med monstre. Siden monsteret Boba er en direkte årsak til vårt valg av bok, vil vi starte med å avgrense og definere begrepet monster. Vi vil trekke inn det mest fremtredende monsteret i denne boken, Boba, men også Lille Fetir Lutemann, og diskutere disse to monstrene opp mot aktuell monster- og fryktteori.

Monsteret som litterært fenomen blir definert og drøftet i mange ulike studier (se blant annet Ormandy; Larsen; Clasen, *Monstre*; Las-sén-Seger; Nuzum; Cohen; Halberstam; Carroll). Gjennomgående defineres monsteret som et vesen som på et eller annet vis bryter med vår normale virkelighet. Det er en ikke-kategoriserbar hybrid av ulike skapninger. Monstrene er som oftest vesener med hode og kropp, mange har skarpe tenner og klør. De er gjerne større enn karakterene rundt seg, og fordi de ikke passer inn, ikke kan settes i system eller plasseres i en kjent gruppe, virker de truende og annerledes for omgivelsene. Monsteret fyller rollen som skremmende, annerledes, ukjent, uforutsigbar, stygg og heslig: "The monster's body, indeed, is a machine that, in its Gothic mode, produces meaning and can represent any horrible trait that the reader feeds into the narrative. The monster functions as monster, in other words, when it is able to condense as many fear-producing traits as possible into one body" (Halberstam 21). Slik analyserer Judith Halberstam monsteret i gotiske noveller og slik ser vi også at Boba fungerer som monster i *Når alle sover*, i alle fall for landsbybefolkningen: "Boba river ned alt han ser. Markiser, lyktestolper med mer. Han er trettito meter høy, barbeint, pelskledd" (Houm og Markhus, oppslag 3). Boba må sies å være hovedmonsteret i boka ettersom det er han som ødelegger byen, det er han menneskene fanger og som Murielle frigjør. Det er gjennom Boba at Murielles dannelsesreise igangsettes. Men det er Lille Fetir Lutemann, som tross alt forblir i skyggen av Boba gjennom hele boken, som likevel er årsaken til at alle hendelsene settes i gang ved at han skader foten og blir sengeliggende. På oppslag 8 settes de to monstrene opp mot hverandre kontrastert av fargene blått og rødt (se bilde 1). Boba er i full gang med å ødelegge med et lite smil om

Bilde 1. Oppslag 8 fra *Når alle sover* (Houm og Markhus). (Reproduced with permission from Rune Markhus)

munnen. Han er fremstilt nærmest som en naturkraft, noe voldsomt og aktivt. Dette er understreket av kroppsspråket hans: knyttede nerver, en hevet fot klar til å trampe ned alt i sin vei og kropp og ansikt vendt mot leseren, liksom på vei mot leseren. En stjerne er tegnet rundt han som henviser til bråket og kaoset han lager. På høyre side ses Lille Fetir Lutemann, Bobas motstykke. Han har et avslappet og tilbakelent kroppsspråk og et konsentrert ansiktsuttrykk vendt mot bilen han reparerer. For landsbybefolkningen i den lille byen innehar altså Boba alle de fryktproduserende trekkene, som Halberstam kaller dem (21). Han er kjempestor og farlig, kommer om natta og opererer i det skjulte, han ødelegger og raserer. Han beskrives som en vandal. Men som leser merker man tidlig noen avvik i framstillingen av Boba og Lille Fetir Lutemann som ensidig forferdelige. Monstrene i denne boka er riktignok store, fremmede og fryktede, men ikonoteksten gir et inntrykk av både Boba og Lille Fetir Lutemann som indikerer at de verken er onde eller farlige. Svært ofte vil et monster i en bildebok ha nettopp en ufarlig framtoning for barneleseren fordi monsteret er ment å fylle en annen rolle enn som en representant for noe forferdelig. Like ofte vil monsteret i en bildebok fungere som det Kelly F. Franklin kaller "moralens budbringer": "As such, featuring loveable monsters that do not scare, but instead appear silly and non-threatening, can be connected to how children view and interact with people different than themselves in real life outside of

their fictional adventures” (Franklin 72). At monstrene i *Når alle sover* virker lite truende framkommer gjennom skapningenes form og framtoning på illustrasjonene og gjennom deres handlinger. Boba er stor og rund, med myke former og pels og små avrundede tenner i munnen. Til tross for at han raserer hele byen hver natt, blir aldri mennesker eller dyr skadet. Lille Fetir Lutemann framstår på samme måte, han er noe mer kantete i formen, men mild og vennlig i både kroppsspråk og handlinger. Han fikser og ordner menneskenes ting og sørger for harmoni og balanse i den lille byen. Han fyller rollen som Bobas motstykke og har dermed en funksjon den lille byen ikke kunne vært foruten. Gjennom verbalteksten ser vi at monstrene ikke skal leses som farlige uhyrer, spesielt tydeliggjøres dette gjennom Murielles replikker. Når bakeren snakker om hvor forferdelig det er at Boba ødelegger og at han skulle ønske monstrene forsvant, repliserer Murielle: ”Jeg lurar på hvordan det er å klappe dem” (Houm og Markhus, oppslag 8). Og når Boba er tatt til fange i gruvesjakten, er Murielle forferdelig lei seg og bekymrer seg for om Boba har hjemlengsel eller enda verre: ”Tror du han kommer til å dø i det hullet?” (Houm og Markhus, oppslag 17).

Clasen understreker hvordan frykt stimulerer urinstinktene hos mennesket: ”The dread scenarios evoked by the paraphernalia of Halloween are deeply fascinating to a prey species such as *Homo sapiens*. Ghouls, zombies, demons, giant spiders, and horrors hidden in darkness all engage evolutionarily ancient survival mechanisms” (Clasen, ”Spook Me, Please”). Clasens utforskning av hva som gjør at frykt- og horrorfiksjon er så appellerende, berører affektene. Tomkins’ forskning på feltet affektteori definerer affekter som et sett medfødte psykologiske reaksjoner. Følelser beskriver bevisstheten om at en affekt er blitt trigget (Tomkins xiv). Slik vi forstår Tomkins, skaper det som trigger affektene, en motivasjon til reaksjon eller handling. Det som treffer affektene kan dermed ha en svært sterk innvirkning på vedkommende. Visse urfølelser aktiveres, og på grunn av den motivasjonseffekten som Tomkins beskriver, medfører det at det som trigger affektene blir tiltrekkende og lagt ekstra merke til. Denne mekanismen mener vi kan spores i den aktuelle bokas illustrasjoner, for eksempel er forsidebildet komponert på en slik måte at man ikke oppdager Boba med en gang (se bilde 2). Førsteintrykket av omslaget er fargene og kontrastene i farger og former: Det er ulike mørke blåtoner med noen rosa og hvite innslag som bryter med det mørke og blå. Ved første øyekast, vil de aller fleste bare legge merke til en rolig og sovende by med en stjerneklar nathimmel og mørke fjell i bakgrunnen. Men ved nærmere ettersyn, vil

Bilde 2. Forside til *Når alle sover* (Houm og Markhus). (Reproduced with permission from Rune Markhus)

man plutselig legge merke til at det ikke bare er mørke fjell i bakgrunnen, men noe ganske annet også. Et mørkt monster som lurder bak i skyggene. Et monster som truer med å bryte freden i den sovende byen. Når man oppdager monsteret, trigger oppdagelsen de nevnte affektene. Leseren kan både bli litt nysgjerrig og kjenne på en viss uro. Kontrastene i farger underbygger dualiteten mellom monsteret og landsbybefolkningen. Boba som står urørlig og stirrer ut på leseren, eller kanskje ned på byen, gir assosiasjoner til både Sigmund Freuds begrep *das Unheimliche* og Mary Doug-

las' teori om *matters out of place* som vi kommer tilbake til om litt. Freuds begrep *das Unheimliche*, eller *the uncanny* på engelsk, innebærer i korte trekk at noe kjent plutselig framstår fremmed eller ubehagelig. *Das Unheimliche* er en uforklarlig følelse som på samme tid tiltrekker og frastøter. Det er noe ubehagelig forstyrrende og uhemlig ved synet av Boba, det store, malplasserte monsteret som ruver faretruende over den sovende byen. Han er et objekt plassert på et sted han ikke tilhører, og, som leseren etter hvert vil oppdage, bedriver upassende moralsk atferd.

Tomkins deler affektene i ni, hvorav to av dem er *dissmell*-prejudice og *contempt-disgust* (xv-xx). Det er nærliggende å koble affektene *dissmell* og *disgust*, til Clasen's teorier om zombier og vemmelse: "Væmmelse er altså en evolutionær tilpasning, som beskytter os mod smittefare, og zombien pirker nådesløst til mekanismen" (Clasen, *Monstre* 53). Zombie- og vampyrfilmer og -bøker spiller på de nevnte affektene *dissmell* og *disgust*, noe som kan forklare noe av populariteten til teratologiske verker. Disse affektene henger også sammen med teorien omkring andregjøring. Clasen lister opp fem kategorier som vekker en følelse av avsky hos de aller fleste, den ene kategorien

er "other people". Dette kan være mennesker med lavere sosial status enn en selv, mennesker med dårlig helse, med umoralsk atferd eller som på et eller annet vis har vært i kontakt med noe avskyelig (Clasen, "The Anatomy of the Zombie" 6). Clasen ser ut til å være inspirert av Douglas' teori om *matter out of place*. Douglas skriver om noe en gitt kultur anser som ekkelt eller skittent. Det skitne kan være alt fra objekter plassert på steder de ikke tilhører, til et menneske med upassende moralsk atferd. Nok en gang kan forsideillustrasjonen og Boba som karakter utdype teorien. Boba hører ikke hjemme i de omgivelsene han er plassert i på forsiden, han er en "matter out of place". Boba kan også forstås som det Clasen kaller "other people": hans ødeleggelser er den umoralske atferden. Franklin skriver at monstre i bildebøker stort sett representerer "den andre" og som nevnt fungerer som en moralsk budbringer: "Not only are these monsters assigned the role of 'Other', an important part in any tale, they are also often given the responsibility of delivering the moral of the story" (Franklin 65). Gjennom monstrene skal barneleseren lære å forstå og håndtere den virkelige verden og hvordan å håndtere en som ikke helt passer inn med majoriteten. Selv om monstrene vekker avsky, har de som oftest også et snev av ensomhet og utenforskap ved seg. Dette leder oss videre til andregjøringsteorien.

Andregjøring i *Når alle sover*

K. A. Nuzum utvider definisjonen av et monster til å inkludere alle som er utenforstående fra normen: "Essentially, any individual or group that can be marginalized or viewed as standing outside the norm may be monstrosized" (Nuzum 208). Begrepet *andregjøring* handler om når noe fremmed og uvant blir skremmende. Begrepet "den andre" brukes ofte om den fremmede. Studier på teratologi vil uunngåelig også berøre andregjøringsteorien slik Nuzums sitat gjør. Ann Sylvi Larsen skriver at det gjerne ikke er monsterets utseende som er så avskrekkende, men snarere det ukjente og det fremmede ved det (28). Boba oppfattes umiddelbart som annerledes og fremmed ved at han avviker på flere punkter. Han er stor og ser annerledes ut. Han handler avvikende og han er ikke opptatt av rutiner eller orden slik byens befolkning er:

De som bor her er greie folk.
Ordentlige folk.
De pusser tennene hver kveld.
De liker smårutete bukser.
De resirkulerer. (Houm og Markhus, oppslag 1)

Edward Said opererer med begrepet *orientalisme*, og bruker det på samme måte som mange bruker begrepet *andregjøring*. Orientalisme har mange betydninger, den mest generelle er den såkalte menneskeskapt. Sosial eller menneskeskapt orientalisme er en viss tenkemåte basert på et ontologisk og epistemologisk skille mellom østlige og vestlige land. Han beskriver det slik: “the Western approach to the Orient; Orientalism is the discipline by which the Orient was (and is) approached systematically, as a topic of learning, discovery, and practice” (Said 73). Said skriver at orientalisme er en måte å forholde seg til, og tilnærme seg noe som er fremmed, ukjent eller annerledes. Vestlige tenkere og skribenter viderefører en (feilaktig eller misforstått) oppfatning av hva orienten er og hva menneskene derfra står for. Dette skaper en avstand mellom folkeslag og et tankesett som sier at folk fra østen er noe helt annet enn folk fra vesten. Svært ofte er denne annerledesheten en kulturell eller geografisk ulikhet. Tematisk er det flere tolkningsmuligheter av *Når alle sover*, og en av dem passer svært godt med det bildet av orientalisme som Said beskriver. Denne tolkningen handler om hvordan menneskene i byen framstilles. De er unisone, liker de samme tingene og gjør de samme tingene. Innbyggerne framstår som en ikke-individuell masse, som en helhet – en saueflokk. At innbyggerne fremstår som en unison masse underbygges også i bildene. Oppslag 11 skildrer folkemassen som et grått omriss av sinte hoder vendt mot bakeren der ingen av hodene skiller seg ut eller avslører noen individualitet (se bilde 3).

Bilde 3. Oppslag 11 fra *Når alle sover* (Houm og Markhus). (Reproduced with permission from Rune Markhus)

På bildet ser vi også at de to autoritetspersonene er plassert hevet over de andre, og Murielle og bakeren står under dem. Bakeren og Murielle har et avvæpnende, nærmest passivt kroppsspråk med slappe armer ned langs kroppen og triste ansikter. Borgermesteren framstår som overlegen og autoritær der hun ruver oppå en søyle som en keiserstatue, med et sint ansiktsuttrykk og hendene fiendtlig plassert i sidene. Politimannens kroppsspråk antyder det samme som hennes, han peker anklagende mot bakeren og det kan se ut som at han ikke legger merke til eller bryr seg om Murielle. I sin bok *Adventures Into Otherness. Child Metamorphs in Late Twentieth-Century Children's Literature* (2006) nevner Maria Lassén-Seger i tillegg til Said også flere andres teorier om andregjøring knyttet til barnelitteratur der særlig skjevheten i maktforholdet mellom barn og voksne står sentralt. Hun påpeker hvordan barnelitteraturen gjennom historien har vært med på å andregjøre barnet. Gjennom litteratur skrevet av voksne for barn har det implisitt vært en oppfattelse av barnet som "den andre" i relasjon til den voksne, ikke minst ved at det meste av litteratur skrevet for barn har hatt en didaktisk og oppdragende hensikt. Dette, skriver Lassén-Seger, er blitt utbrodert og mindre snevert oppfattet i de senere årene (16-18). Lassén-Seger ser ikke på maktforholdet mellom barn og voksen som et problem ved barnelitteratur, men heller som noe interessant og essensielt: "I shall argue that children's literature comprises a variety of genres and artistic ambitions, and that narratives for children and teenagers may actually question child/adult power relationships" (Lassén-Seger 20). I *Når alle sover* ser vi denne skjevheten i maktforhold mellom barn og voksen i ikonoteksten. Relasjonen mellom Murielle og de to autoritetspersonene, politimannen og borgermesteren, er preget av mistro og skepsis. De tror ikke på henne når hun forteller hvem det er som har ødelagt byen, de antar umiddelbart at et lite barn bare finner på ting.

Et annet betydningsbærende moment, er hvordan innbyggerne går fra å være en harmonisk og plikttoppfyllende gjeng til raskt å snu seg mot en av sine egne. Når noe uventet og skremmende skjer, er det godt å være en anonym del av massen og ikke den som får skylden. Denne typen atferd er typisk for gjengmentalitet, noe som også problematiseres i boken. Menneskene i den lille byen følger autoritetspersonene, politimannen og borgermesteren, som leder dem til å tro at bakeren må være syndebukken uten å stille kritiske spørsmål. Borgermesteren og politimannen fungerer som stemmene som viderefører feilaktige oppfattelser av hva det fremmede står for og tar avstand fra det, i tråd med Saims beskrivelse av orientalisme. Te-

matisk kan *Når alle sover* sies å handle om å omfavne individualisme og egenart, det å tørre å skille seg ut fra mengden. Den handler også om å våge å se forbi hva autoritetsstemmene hevder er rett, uten kritisk vurdering. Denne tolkningen av boka har klare paralleller til Saids beskrivelse av videreførte misoppfatninger av det fremmede, og til Lassén-Segers oppfatninger omkring barn/voksen-relasjonen. I dette tilfellet går barnet, Murielle, mot de voksne og gjør det hun mener er rett å gjøre. Her stiller altså *Når alle sover* spørsmålsteget ved maktbalansen i forholdet mellom barnet og de voksne, og lar barnet være den fornuftige og den som tar det rette valget, nettopp slik Lassén-Seger viser at nyere engelskspråklig barne- og ungdomslitteratur ofte gjør. Det implisitte budskapet i boka demonstrerer at det ikke alltid er de voksne som har rett. Bilder og verbaltekst jobber som nevnt sammen for å underbygge denne tematikken (se bilde 3). Verbalteksten sier rett ut at politimannen anklager bakeren, og da vender hele byens befolkning seg umiddelbart mot ham:

Alle ser på bakeren.

Selvfølgelig.

Han sover jo om dagen og er våken om natten.

For en slask.

"Ta ham!" roper de. (Houm og Markhus, oppslag 11)

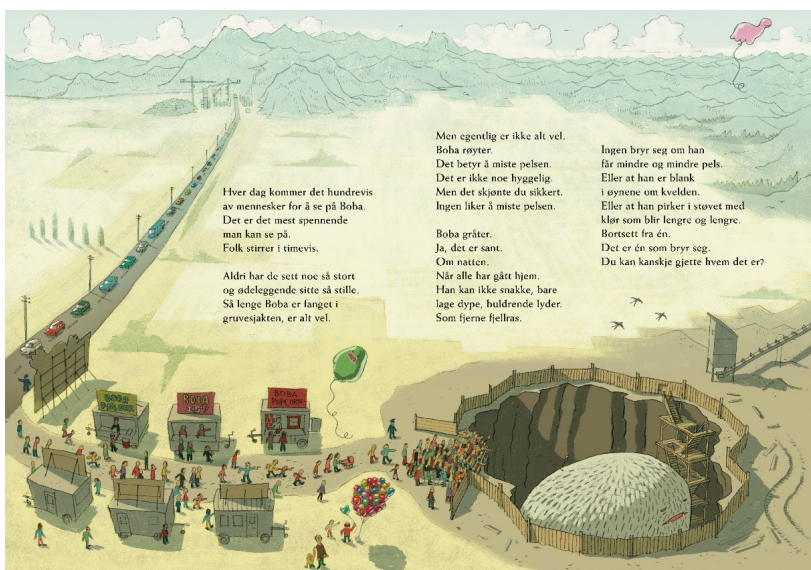
I *Når alle sover* finner vi at rollen som "den andre" kan tolkes på minst to ulike måter: I forholdet mellom Murielle og byen, representerer byen "den samme" og Murielle "den andre". Murielle kan plasseres i rollen som "den andre" fordi hun gjør noe ingen andre mener er riktig og ved å bli venn med det ukjente, nemlig monsteret. I samspillet mellom byen og Boba representerer byen det hjemlige, og Boba den ukjente, eller "den andre". Vi vil, som Jeffrey Jerome Cohen, hevde at monsteret kan være et vrengebilde på noe eller noen i samfunnet. Dette kan være noe som kulturen der monsteret har oppstått, har opplevd som annerledes eller avvikende. Monstrene fungerer som en advarsel mot å utforske det fremmede: "The giants of Patagonia, the dragons of the Orient, and the dinosaurs of Jurassic Park together declare that curiosity is more often punished than rewarded" (Cohen 12). Det dannes et skille mellom "oss" og "dem" der "den andre" er skremmende og potensielt farlig på grunn av forskjellene. Dette passer også godt med Franklin sin beskrivelse av at bildebokforfatteren alltid har en agenda: "many picture book authors imbue their texts with message of acceptance and understanding - a message much needed during this current cultural moment" (Franklin 66).

Forfatternormen i *Når alle sover* tar et klart standpunkt mot andregjøring, og fortellingen om Boba advarer leseren om de etiske konsekvensene av å andregjøre de som ikke er helt like oss selv. Andregjøringsperspektivet underbygges i både verbaltekst og bilder, og selve historien har i seg selv flere klare paralleller til andregjøringsteorien. Boba representerer frykten for det ukjente, det som ikke kan kategoriseres i den kjente verdenen for menneskene i den lille byen. Derfor velger de å behandle han dårlig, som et dyr som må settes i bur, eller som en flyktning som må stues vekk og helst ikke ses. Xenofobi er frykten for det fremmede eller utenlandske. Franklin mener å finne eksempler på xenofobi i flere bildebøker. Ifølge Franklin kan bildebøker som tar opp og problematiserer dette temaet bidra til å skape en større bevissthet rundt xenofobi som hos mange antakelig er et relativt ubevisst tankemønster: "conversations about inclusion and acceptance need to be had as well in order to combat possible xenophobic fears" (Franklin 74). *Når alle sover* er en bildebok som kan være godt egnet til å sette i gang denne typen samtaler. Med utgangspunkt i fremmedfrykten menneskene i Den Lille Byen utviser når de blir konfrontert med noe ukjent, ser vi et stort potensiale for samtaler om xenofobi og andregjøring.

Cohen påpeker: "the monstium is etymologically 'that which reveals', 'that which warns'" (4). Forståelsen av monstret som noe som advarer mot eller avslører noe tilfører nok en tolkningsmulighet til monstret som litterært fenomen. Dette aspektet, monstret som verktøy for å avdekke noe, mener vi Boba innehar. Behandlingen av Boba kan leses symbolsk, som en politisk og ideologisk kommentar til menneskehetens og de enkelte samfunns behandling av det fremmede, eller "den andre". Det kan dreie seg om flyktninger, syke, eller helt andre grupper. Boba fungerer altså som et advarende og avslørende verktøy. Liknende historier finner en i populærkulturen. Mary Shelleys *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (1818) er muligens det første eksempelet på et monster som man ender opp med å synes synd på, et monster som i grunnen ikke er et monster. Bildebokskaperne av *Når alle sover* spiller på dette og liknende kulturelle referanser og bruker således en velkjent historieoppbygning.

Andre forskere definerer andregjøring ganske likt som Said bruker begrepet orientalisme: som en prosess og en sosial konstruksjon eller et fenomen der en dominerende gruppe – en majoritetsgruppe – definerer og oppfatter en annen gruppe som mindre viktig på et eller annet nivå. Det er et negativt tankesett som kan relateres til begrep som rasisme, mobbing og utestenging. Michael Schwalbe et al. deler andregjøring i tre varianter ut i fra maktforhold i ulike situasjoner.

Den første typen, oppressive othering, oversetter vi her til undertrykkende andregjøring, og det er denne varianten vi mener er mest relevant og overførbart til tematikken i *Når alle sover*.¹ Undertrykkende andregjøring handler om å undertrykke på grunn av annerledeshet, og misforståelser og urettferdig behandling som oppstår i kjølvannet av annerledeshet. Undertrykkende andregjøring kjennetegnes ved at den ene gruppa definerer den andre som moralsk eller intellektuelt mindreverdige. En forutsetning for majoritetsgruppa er at de oppfatter seg selv som standarden, og alt annet som eksotisk og fremmed (Schwalbe et al. 422–423). En slik holdning til det som er annerledes skaper en undertrykkende og andregjørende atferd gjennom at annerledesheten blir sett på som en svakhet, og ikke en styrke eller noe en kan lære noe av. Som nevnt er det flere tematiske tolkningsmuligheter i *Når alle sover*, og den mest åpenbare tematiske tråden er hvordan menneskene behandler monsteret når de får fanget det. Majoritetsgruppa, bybefolkningen, oppfatter Boba som moralsk og intellektuelt mindreverdige og derfor må han undertrykkes og holdes i fangenskap. Dette er som nevnt en velbrukt tematikk kjent fra for eksempel Merian C. Cooper og Ernest B. Schoedsacks filmklassiker *King Kong* (1933). King Kong er et stort og farlig vesen som ikke egentlig vil noen noe vondt men bare lever etter instinktene sine, han blir fanget av menneskene slik at de kan beskue ham på trygg avstand og bak sikre vegger. Selv om skapningen er gruffull og forferdelig, er menneskene likevel nysgjerrige og ivrige etter å studere ham. Som Franklin understreker, er monsteret den moralske budbringer og løfter frem den enkeltes stemme som like viktig, om ikke viktigere, enn hva majoritetsgruppa mener: "Ultimately, these monsters teach children that the moral does not always lie in the hands of the familiar majority" (Franklin 65). I vårt tilfelle, er det Murielles stemme som er denne enkeltstemmen man bør lytte til, det er hennes moralske kompass som er det rette. I *Når alle sover* er det ikke Boba som er det virkelige monsteret, men menneskemassen som så lett lar seg rive med av frykt og hat. Monsterrollen er snudd på hodet ettersom det er menneskene som utfører de virkelig monsterøse handlingene ved å sperre inne, nedverdige og mishandle Boba. Denne tematikken henger igjen sammen med bokens budskap om å vise empati og medfølelse med de svake, de som er utenfor eller misforstått. Oppslag 16 bekrefter denne tematikken gjennom ikonoteksten (se bilde 4). Verbalteksten forteller oss at Boba sitter helt stille, dette i skarp kontrast til hvordan han er blitt fremstilt ellers i boka. Verbalteksten forteller også at han gråter, mister pelsen og at klørne blir lengre. Illustrasjonen viser et monster som sitter bortvendt fra

Bilde 4. Oppslag 16 fra *Når alle sover* (Houm og Markhus). (Reproduced with permission from Rune Markhus)

menneskene med blikket nedover. Ansiktsuttrykket hans er trist og rundt ham myldrer det av glade, fargerike mennesker som på toppen av det hele kaster ting på ham. Videre underbygges tematikken om empati og medfølelse i hvordan ikonoteksten beskriver Murielle.

Murielles dannelsesreise

Etter at Boba blir fanget og tilstanden hans blir stadig dårligere, er Murielle den eneste som bryr seg om det og hun er forferdelig trist: "Det gjør så vondt i hjertet når hun ser det. [...] Det gjør så vondt at hun går hjem og knuser noe fint" (Houm og Markhus, oppslag 17). Hun ødelegger noe, som et ekko av Bobas ødeleggelse, men det hjelper ikke lenge. Slik viser ikonoteksten leseren hvilket ståsted som er det rette. Murielles stemme er, som nevnt, det moralske kompasset. Budskapet om å ha empati, forståelse og åpenhet for "den andre" bekreftes gang på gang i verbaltekst og illustrasjoner gjennom Murielles følelser, kroppsspråk og handlinger. Både før og etter at Boba fanges, er Murielle på hans lag:

"Se, nå går han i fella!" sier bakeren.

Murielle vil ikke se.

"Det er vel fint at de får tatt ham," sier bakeren.

"Det er finere om han er fri,"

sier Murielle. (Houm og Markhus, oppslag 15)

Mye av personskildringen av Murielle etableres gjennom hennes personlige, indre utvikling. Dette resulterer i et inntrykk av Murielle som sterk, karakterfast og tøff. Hun tør å gå mot strømmen og stå for det hun mener er rett, til tross for at hele byen mener det motsatte. For å renske faren må hun handle i strid med det hun mener er rett og avsløre at Boba eksisterer. Når Boba som et resultat av dette blir tatt til fange og blir mer og mer ulykkelig, tar Murielle på seg skylda og føler et ansvar for å rette det opp igjen. Dette ansvaret føler hun selv om hun bare er et barn. Boka kan dermed leses som Murielles dannelsesreise, der målet er å gjennomgå en modningsprosess som fører med seg ny innsikt. Men *Når alle sover* følger ikke den klassiske strukturen hjemme-borte-hjem igjen, som ofte kjennetegner fortellinger med en dannelsesreise. Murielles dannelsesreise skjer ikke som en reise, verken i den virkelige verden, i et parallelt univers, eller i fantasien, men som en utvikling hun gjennomgår mentalt. Denne utviklingen blir utløst av urettferdighet og det hun mener er feil behandling av Boba. Hun modnes som menneske gjennom å oppdage hvilke verdier hun tror på, og hun tør å stå for dem. Murielles mål er å dannes som selvstendig individ. Lisa LeBlanc og Carla B. Morrissey understreker verdien av å ha en hovedperson å identifisere seg med: "The goal of this process of identifying with the fairy tale hero is to cause the child to be more attentive to his or her inner feelings and more receptive to alternative ideas" (LeBlanc og Morrissey 59). I følge dem vil barneleseren kunne se at det å lære og utvikle seg er viktig i seg selv. Vi tror at Murielle kan fungere som en slik hovedperson som mange barnelesere kan identifisere seg med. De kan se opp til Murielles selvsikkerhet i å ta egne avgjørelser og stole på sin egen indre stemme. Murielle skildres også som modig og selvsikker gjennom at hun velger å stole på Boba og plassere seg selv i en utsatt posisjon. Dette skjer når hun lar Boba bære seg i de gigantiske hendene sine og han (med Murielle som talerør) truer med at han vil klemme henne flat om han ikke får gå fri: "om dere ikke lar ham gå, klemmer han meg som en drue" (Houm og Markhus, oppslag 21). Hun legger livet sitt i Bobas hender – bokstavelig talt – og stoler blindt på sin egen magefølelse om at Boba ikke er ond eller farlig.

Drøfting

I følge Cohen bør monsterlitteratur leses med en bred bevissthet om det samfunn det har blitt til i: "Monsters must be examined within the intricate matrix of relations (social, cultural, and literary-historical) that generate them" (Cohen 5). Said hevder noe av det samme

når han beskriver andregjøring eller skapelsen av "den andre" som en prosess som ikke er fast eller bestemt. Said vektlegger at skapelsen av "den andre" er en dynamisk og pågående prosess som stadig endrer seg: "Each age and society re-creates its 'Others'. Far from a static thing then, identity of self or of 'other' is a much worked-over historical, social, intellectual, and political process that takes place as a contest involving individuals and institutions in all societies" (Said 332). Forståelsen av hvem "den andre" er og hvorfor, kan stadig endre seg basert på hva enkeltindivider eller samfunn anser som truende. Vi opplever at forståelsen av Boba som "den andre" endrer seg når vi analyser *Når alle sover* og Boba i lys av andregjøringsteori, slik vi har forsøkt å gjøre her. I begynnelsen av bildeboka presenteres Boba som en vandal som bare ødelegger alt på sin vei. Han er "den andre" i den aller mest negative forstand, han avviker fra normen både fysisk og gjennom sin adferd. Etter hvert som handlingen skrider frem, endres denne negative oppfattelsen av Boba. Han går fra en fremmed og fryktet "andre", til en underkuet og misforstått "andre". Behandlingen av monsteret Boba skildres i en sterk etisk scene som inviterer leseren til en etisk refleksjon i tråd med litteraturetikken (Lothe). Effekten av å presentere leseren for et monster som har flere sider enn bare den skremmende og avvikende siden, er at fordømmene om "den andre" nyanseres. Bobas motstridende karaktertrekk – stor, men myk, skremmende, men snill, ødeleggende subjekt, men også utsatt offer – gjør ham til en virkningsfull karakter som utfordrer leserens fordommer om "vi" og "de andre". Ormandy hevder, akkurat som oss, at ved hjelp av "den andre" kan et viktig budskap formidles: "through them [monsters] we expose our children to the core beliefs of our society" (Ormandy 12). Som nevnt kan måten byens befolkning behandler Boba på, sammenliknes med vårt samfunns behandling av de som avviker fra normen. Carla Kungl skriver om hvorfor hun mener monstre så ofte opptrer i barnelitteratur: "Monsters have much to do with how we define ourselves, whether we see them as fragmented parts of our psyche, remnants of nightmares, or as external symbolic representations of battles we need to fight" (Kungl 25). Behandlingen av de som skiller seg ut er en slik kamp vi bør ta tak i. Bybefolkningens behandling av Boba er en form for undertrykkende andregjøring: en majoritetsgruppe støter noen fra seg på bakgrunn av enten en ytre, fysisk annerledeshet, eller en sosial annerledeshet (Schwalbe et al. 422–423). Denne frykten for "den andre", det fremmede og ukjente er andregjøringsteoriens fundament.

Forståelsen av hva et samfunn til en gitt tid anser som truende, henger igjen sammen med forståelsen av hvem en selv er. Som Simo-

ne de Beauvoir skriver: "Så snart subjektet søker å bekrefte seg selv, trenger det imidlertid Den andre, som begrenser det og negerer det: subjektet når bare frem til seg selv gjennom denne virkeligheten som det ikke er" (197). Beauvoirs poeng bekrefter et annet aspekt ved det sammensatte begrepet andregjøring: andregjøring handler ikke bare om å undertrykke og stenge ute "de andre", men også om å bygge opp og stadig konfirmere eller bekrefte sitt eget selvilde: "European culture gained in strength and identity by setting itself off against the Orient as a sort of surrogate and even underground self" (Said 3). Et slikt ambivalent forhold finner vi igjen i *Når alle sover*. Folket i bildeboka blir tettere sammensveiset ved at de finner en felles fiende som de gjør til en attraksjon. De bekrefter og befester det trygge og hjemlige og samtidig avstanden mellom seg og Boba. Han kontrasteres med de velkjente og forutsigbare omgivelsene som hjemmet er, jamfør begrepet "das Unheimliche".

Åsfrid Svensen skriver at samtidslitteratur for barn ikke nødvendigvis ender godt eller med kaos gjenopprettet; slutten er gjerne åpen. *Når alle sover* ender også åpent og usikkert. Dette samsvarer med Svensens funn:

Som i mye av dagens voksenlitteratur viser mange av de nyere barne- og ungdomsbøkene sine lesere en virkelighet som er langt mer uoversiktlig og vanskelig å forstå og kontrollere enn fiksjonsvirkeligheten i tradisjonelle realistiske romaner. I de nye romanene finner vi ofte åpen slutt, der spørsmål blir stående ubesvart, og der viktige avgjørelser ennå ikke er tatt. Usikkerhet er mer eller mindre godtatt; framtida er uforutsigelig. (Svensen 294)

I denne samtidsbildeboka er det tematiske fokuset vendt utover, til forskjell fra noen bildebøker med monstre der det fokuseres mer på indre, psykologiske problemstillinger.² Det er ikke ett enkelt individs indre liv som gjelder, men snarere hvordan heltinnen Murielle tør å kjempe for en sak større enn seg selv og en sak som ikke gagnar henne personlig. Den kaotiske virkeligheten Svensen beskriver, kan kanskje bli litt mer håndterbar om noen våger å belyse vanskeligheter og utfordringer i samfunn og kultur.

Konklusjon

For å kunne svare på artikkelens problemstilling om hva monstret i *Når alle sover* representerer, hva det er med monstret som gjør det aktuelt og virkningsfullt, og på hvilke måter monstret kan ut-

fordre leserens fordommer om "vi" og "de andre", har vi gjort en bildebokanalyse av boken i lys av monster-, frykt-, affekt- og andregjøringsteori. Fryktteorier kan langt på vei bidra til å forklare hvorfor akkurat monstre ofte blir brukt i bildebøker, litteratur og film. Clasen begrunner monstrene i biologiske forklaringsmodeller. Nærværet av et monster på forsiden eller for eksempel i en tittel vekker litt frykt og stimulerer dermed også nysgjerrigheten. Mennesket er biologisk disponert til å like å lære om dyr og deres adferd fordi det kan være svært nyttig kunnskap å ha med seg i det virkelige liv. Men Clases teorier besvarer ikke hele problemstillingen vår, og vi mener også at den er litt for ensidig fokusert på biologiske forklaringsmodeller. Gjennom nærlesing av bildeboka i lys av andregjøringsteori, og ved å undersøke hva monsteret representerer, har vi også gjort noen funn som strekker seg forbi det biologiske perspektivet.

Teorien om andregjøring viser seg å være særlig fruktbar i studiet av hva bildebokens monster representerer, og sentralt også for å besvare resten av problemstillingen vår. Monsteret har en symbolsk verdi, det kan representere noe annet, for eksempel en som er utenfor eller misforstått. Dette perspektivet sammenfaller med Halberstams tolking av monsteret: "Monsters are meaning machines. They can represent gender, race, nationality, class, and sexuality in one body" (Halberstam 21–22). Fordi monsteret ikke likner på noe levende eller realistisk, det er verken menneske eller dyr og det tilhører ikke en eksisterende gruppe, fungerer det som en nøytral palett. Man trækker ingen på tærne ved å bruke monsteret i utsatte roller. Men selv om Boba i egenskap av å være monster representerer "den andre" i boka, kan man like gjerne lese menneskemassen som det virkelige monsteret eller som den egentlige trusselen i bildeboka. Dermed fungerer monsteret som et symbol på andregjøring som stiller spørsmål ved hvordan vi behandler det som er fremmed og annerledes. Behandlingen av monsteret Boba inviterer leseren til en etisk refleksjon der Bobas motstridende karaktertrekk gjør ham til en virkningsfull karakter som utfordrer leserens fordommer om "vi" og "de andre", dette er i tråd med Franklins funn om at bildebokforfattere ønsker å problematisere xenofobi og å legge inn et moralsk budskap om aksept. Monsteret Boba representerer "den andre" og det ukjente, men spiller også rollen som offer for menneskenes umenneskelighet. Slik blir monsteret et fleksibelt litterært grep som stiller utfordrende spørsmål ved etiske problemstillinger og inviterer leseren til refleksjon omkring dagsaktuelle samfunnsutfordringer som andregjøring og fremmedfrykt.

Biografisk informasjon: Rebecca Stubsjoen er utdannet lektor ved Høgskolen i Oslo og Akershus, nå OsloMET. Hun skrev en master med tittelen Hva er det med monsteret? Fryd, frykt og fremmede i fem monsterbildebøker. I masteroppgaven analyserte hun fem bildebøker med bildebøkens monstre som omdreiningspunkt. Ved hjelp av blant annet othering-teori studerte hun hva monsteret kan representere for bokas karakterer og potensielt for bokas lesere. Artikkelen "Hva er det med monsteret? Fryd, frykt og andregjøring i Når alle sover", er en videreutvikling av denne studien. Stubsjoen jobber for tiden som lærer i Oslo.

Åse Marie Ommundsen er professor i nordisk litteratur ved Oslo Metropolitan University (OsloMET) og professor II ved Nord universitet. Ommundsen leder det internasjonale forskningsprosjektet "Challenging Picturebooks in Education. Rethinking Language and Literature Learning". Nylige publikasjoner: "Picturebooks for Adults" i The Routledge Companion to Picturebooks (2018) og "Competent Children. Childhood in Nordic Children's Literature from 1850 to 1960" i Nordic Childhoods 1700-1960. From Folk Beliefs to Pippi Longstocking (2018).

Litteraturliste

Beauvoir, Simone de. *Det annet kjønn*. Oslo, Pax Forlag, 1949.

Carroll, Noël. *The Philosophy of Horror, or, Paradoxes of the Heart*. New York/London, Routledge, 1990.

Clasen, Mathias. "The Anatomy of the Zombie. A Bio-Psychological Look at the Undead Other". *Otherness. Essays and Studies*, vol. 1, no. 1, 2010, http://www.otherness.dk/fileadmin/www.othernessandthearts.org/Publications/Journal_Otherness/Otherness_Essays_and_Studies_1.1/Anatomy_of_a_Zombie_01.pdf. Hentet 14 desember 2018.

---. *Monstre*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2012.

---. "Spook Me, Please. What Psychology Tells Us About the Appeal of Halloween". *Research Digest*, 31 oktober 2014, <http://digest.bps.org.uk/2014/10/spook-me-please-what-psychology-tells.html>. Hentet 14 desember 2018.

Cohen, Jeffrey Jerome. "Monster Culture (Seven Theses)". *Monster Theory. Reading Culture*, redigert av Jeffrey Jerome Cohen, Minneapolis/London, University of Minnesota Press, 1996, s. 3–25.

Cooper, Merian C. og Ernest B. Schoedsack, regissører. *King Kong*. Radio Pictures, 1933.

Douglas, Mary. *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. London/New York, Routledge, 1966.

Franklin, Kelly F. "Let the Wild Rumpus Start! Adventures in Acceptance and Understanding. Picture Books and the Other". *The Morals of Monster Stories. Essays on Children's Picture Book Messages*, redigert av Leslie Ormandy, Jefferson, McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017, s. 64-47.

Freud, Sigmund. "The Uncanny". 1919, <https://web.mit.edu/allan-mc/www/freud1.pdf>. Hentet 28 november 2018.

Halberstam, Judith. *Skin Shows. Gothic Horror and the Technology of Monsters*. Durham/London, Duke University Press, 1995.

Hallberg, Kristin. "Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen". *Tidskrift för litteraturvetenskap*, no. 3-4, 1982, s. 163-168.

Houm, Nicolai og Rune Markhus. *Når alle sover*. Oslo, Gyldendal, 2011.

Kungl, Carla. "My Monster ABCs. What Can A(bominable Snowmen) to Z(ombies) Teach Our Kids?". *The Morals of Monster Stories. Essays on Children's Picture Book Messages*, redigert av Leslie Ormandy, Jefferson, McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017, s. 15-31.

Larsen, Ann Sylvi. *Gode Grøss. Om skrekkefiksjon for og av barn*. Oslo, Universitetsforlaget, 2015.

Lassén-Seger, Maria. *Adventures Into Otherness. Child Metamorphs in Late Twentieth-Century Children's Literature*. Diss., Åbo, Åbo Akademi University Press, 2006.

LeBlanc, Lisa og Carla B. Morrissey. "Monsters in the Closet. Narrative Therapy and Fairy Tales". *The Morals of Monster Stories. Essays on Children's Picture Book Messages*, redigert av Leslie Ormandy, Jefferson, McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017, s. 50-63.

Lothe, Jakob. *Etikk i litteratur og film*. Oslo, Pax, 2016.

Nikolajeva, Maria, og Carole Scott. *How Picturebooks Work*. New York, Routledge, 2001.

Nuzum, K. A. "The Monster's Sacrifice - Historic Time. The Uses of Mythic and Liminal Time in Monster Literature". *Children's Literature Association Quarterly*, vol. 29, no. 3, 2004, s. 207-227, doi.org/10.1353/chq.0.1393.

Ormandy, Leslie, redaktør. Introduction. *The Morals of Monster Stories. Essays on Children's Picture Book Messages*. Jefferson, McFarland & Company, Inc., Publishers, 2017, s. 3–14.

Rosenblatt, Louise. *Making Meaning With Texts. Selected Essays*. Portsmouth, Heinemann, 2005.

Said, Edward W. *Orientalism*. New York, Vintage Books, 1979.

Schwalbe, Michael, et al. "Generic Processes in the Reproduction of Inequality. An Interactionist Analysis". *Social Forces*, vol. 79, no. 2, 2000, s. 419–452, doi.org/10.2307/2675505.

Shelley, Mary. *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*. London, Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones, 1818.

Stubsjoen, Rebecca. *Hva er det med monsteret? Fryd, frykt og fremmede i fem monsterbildebøker*. Masteroppgave, HiOA, 2016.

Svensen, Åsfrid. *Å bygge en verden av ord. Lyst og læring i barne- og ungdomslitteratur*. Bergen, Fagbokforlaget, 2001.

"Teratology". *Oxford Dictionaries*, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/teratology>. Hentet 28 november 2018.

Tomkins, Silvan S. *Affect Imagery Consciousness. The Complete Edition*. New York, Springer Publishing Company, 2008.

Ylönen, Susanne. *The Fighting Crab Monster. The Aesthetics of Horror in Children's Culture*. Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2016.

Noter

1 De to andre variantene kaller Schwalbe et al. *implicit othering by the creation of powerful virtual selves og defensive othering* (422–423).

2 Mer om dette i Rebecca Stubsjoens masteroppgave *Hva er det med monsteret? Fryd, frykt og fremmede i fem monsterbildebøker* (2016).